

Editoriaal

Het noodnummer in nood

Cahiers Politiestudies
Jaargang 2020-4, nr. 57
p. 7-12
© Gompel&Svacina
ISBN 978-94-6371-272-9

Evelien De Pauw, Dimitri De Fré en Jeroen Wolbers (gasteditoren)

Cahier 57 ligt voor u. Dit is een zeer bijzonder nummer, een ‘coronnummer’. Om de doorlooptijd van elk Cahier te garanderen, werd ook dit Cahier netjes op tijd door de editorial board en de gasteditoren opgestart begin 2020. In maart brak de coronahetze uit, ging de lockdown in en hadden de meeste auteurs en reviewers wel wat anders aan hun hoofd dan schrijven en reviewen voor dit Cahier. Toch wensten we absoluut onze planning aan te houden en door intensief op zoek te gaan naar alternatieven, kwam dit nummer tot stand. Wij zijn dan ook erg verheugd dat deze publicatie er, ondanks dit moeizame proces, tijdig ligt en danken Paul Ponsaers en Lodewijk Gunther Moor voor hun blijvende inspanningen om auteurs te benaderen en een nieuwe kring van reviewers aan te zoeken. Cahier 57, ‘Politie in crisissituaties’, werd ondanks de gezondheids crisis een erg interessant themanummer, waaruit heel wat te leren valt over crisismanagement.

Het lijkt dan ook logisch een aantal bijdragen aan deze pandemie te wijden. Het Cahier vangt aan met twee kaderstukken over corona, een eerste uit Nederland en een tweede uit België. Zo kruipt in een eerste bijdrage, ‘Nederlandse politiemensen tijdens de COVID-19-crisis. De passie spreekt boekdelen’, auteur **Hans de Vries**¹ in zijn pen. In deze bijdrage wordt inzicht gegeven in de ervaringen van Nederlandse politiemedewerkers in de eerste periode coronamaatregelen van begin maart tot half mei 2020. Een tweede kaderstuk, ‘Handhaven in tijden van corona’ van **Hans Moors**², zoomt in op ervaringen vanuit België met de handhaving van corona. Op vrijdag 13 maart 2020 werd in België de federale fase van de noodplanning van kracht en werden federale maatregelen uitgevaardigd om de coronapandemie onder controle te krijgen. De verschillende disciplines in de noodplanning werden, samen met de bestuurlijke overheden, geconfronteerd met een ‘ramp’ die zowel qua aard als qua duur ongekend was. De handhaving op basis van een voortdurend wijzigend ministerieel besluit en strafbaar gesteld gedrag op basis van de wet op de civiele veiligheid stelde de politiediensten en het parket voor heel wat praktische uitdagingen. Een medisch-sanitaire noodsituatie tast vooral de grenzen van het draagvlak bij de bevolking af. De interpretatie en juridische aftoetsing van federale maatregelen, verduidelijkt aan de

¹ Landelijke portefeuille Gebiedsgebonden politiewerk, Nederland.

² Commissaris Politiezone Gent.

hand van *'frequently asked questions'* en vervolgens verder uitgewerkt met protocollen per sector, waarvoor de bevoegdheden verdeeld zijn op verschillende niveaus, maken van de handhaving een huzarenstuk. De auteur beschrijft hoe de politiediensten ook zichzelf omvormden tot een 'coronabestendige organisatie'.

Vervolgens presenteert dit Cahier twee SWOT-analyses³. Een eerste, 'Opleiden in crisis. Reflecties op de crisisopleidingen bij de brandweer' van **Bert Bruggemans**⁴, behandelt de centrale rol van de brandweer in het Belgische crisismanagement. De brandweer levert vaak de verantwoordelijke voor de operationele coördinatie, de directeur van de commandopost. In deze bijdrage wordt de opleiding van de brandweer aan de hand van een SWOT-analyse onder de aandacht gebracht. De bijdrage sluit af met concrete adviezen over de brandweeropleiding.

Een volgende SWOT-analyse, 'De medische rampenmanagement opleiding' van auteurs **Dimitri De Fré**⁵ en **Marc Sabbe**⁶, analyseert de medische rampenmanagementopleiding van artsen en verpleegkundigen in crisismanagement. Een pandemie heeft een medisch probleem als crisisonderwerp en geeft je dagen tot soms weken de tijd om je management aan te passen. De realiteit is meestal minder rooskleurig bij een plots optredend incident met een groot aantal slachtoffers. Deze bijdrage concludeert dat de professionalisering van het medisch rampenmanagement nog niet volledig is voltooid en dat er een rol is weggelegd voor de overheid om een specifieke 'Dir-Med-wachtfunctie' in alle provincies te voorzien waarbij een duidelijke norm inzake opleiding, training en bijscholing wordt vastgelegd.

Na deze eerste vier 'kaderbijdragen' is de lezer goed ingewerkt in het coronathema. Toch hebben we in dit Cahier ook aandacht voor een aantal andere aspecten van crisisbeheer en de rol daarbij voor de politie.

De vijfde bijdrage 'Behind blue lights. Weerbaarheid van politieambtenaren na de terroristische aanslag op Brussels Airport op 22 maart 2016' van auteurs **Vanessa Laureys**⁷ en **Marleen Easton**⁸ bestudeert, op basis van empirische gegevens, de terroristische aanslag op Brussels Airport van 22 maart 2016. Deze bijdrage is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Ze beoogt een tweeledig doel: ervaringen van politieambtenaren met betrekking tot hun copingstrategieën na de aanslag en de (in)formele sociale steun vanuit de werkplek die hun weerbaarheid beïnvloedt, onderzoeken. Aan de hand van 31 diepte-interviews die werden afgenomen bij politieambtenaren werkzaam tijdens de aanslag, blijkt dat er voornamelijk engagementcopingstrategieën gehanteerd worden na de aanslag, waarvan de meest geciteerde 'ventileren' is. Daarnaast toont deze bijdrage aan dat zowel formele als informele sociale steun vanuit de politieorganisatie een belangrijke rol speelt bij het bevorderen van de weerbaarheid van politieambtenaren. Informele erkenning krijgen voor zowel de inspanningen tijdens de terroristische aanslag als voor psychologisch leed achteraf is cruciaal in dit proces. Bovendien wordt emotionele

³ SWOT staat voor 'Strengths, Weaknesses, Opportunities en Threats'. In het Nederlands vertaald door sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen. De SWOT is een hulpmiddel om de grote hoeveelheid informatie van de interne en externe analyse overzichtelijk en eenvoudig weer te geven.

⁴ Zonecommandant Brandweer Zone Antwerpen.

⁵ Noodplancoördinator, UZ Leuven.

⁶ Professor, hoofd van de dienst Spoedgevallen in het Leuvense UZ.

⁷ Doctoraatsstudente en vrijwillige medewerkster onderzoeksgroep 'Governing & Policing Security'.

⁸ Sociologe en prof. dr. binnen de onderzoeksgroep 'Governing & Policing Security' van de UGent.

steun van zowel collega's als leidinggevendenden als essentieel beschouwd. De heersende 'macho'-cultuur binnen de politieorganisatie wordt echter gezien als een belemmering om vrijuit over emoties te praten. Op formeel vlak leggen respondenten de nadruk op een efficiënte debriefing en een goed georganiseerde, makkelijk toegankelijke psychologische nazorg. Deze bijdrage biedt inzicht in de 'best practices' die de politieorganisatie kan toepassen om de weerbaarheid en prestaties van haar werknemers te bevorderen.

Aansluitend gaan **Dimitri De Fré** en **Els Jenar**⁹ in hun bijdrage 'Aanslagen in België op 22 maart 2016. Aanpak van een mass fatality incident in het Universitair Ziekenhuis Leuven' eveneens in op dezelfde problematiek, maar ditmaal vanuit het oogpunt van de medische discipline. Op 22 maart 2016 vonden in België twee aanslagen plaats, waarbij 340 mensen gewond raakten en 32 slachtoffers het leven lieten. Het Universitair Ziekenhuis (UZ) Leuven, campus Gasthuisberg vervulde hierbij, gezien de nabijheid (circa 20 km), een belangrijke rol voor de opvang en verzorging van de gewonden. De dienst Forensische Geneeskunde binnen UZ Leuven werd bovendien ook aangesteld voor het uitvoeren van het onderzoek van de overledenen in het kader van identificatie en het gerechtelijk onderzoek. In hun bijdrage gaan de auteurs in op slechts twee van de meerdere facetten die UZ Leuven vervulde: de interne organisatie van het ziekenhuis (met inbegrip van de afstemming met politie, de consulaire diensten, de inzet van de interne dienst Sociaal Werk voor de opvang van verwanten, de aanpak van het groeten van stoffelijk overschot, ...) en de werking binnen het mortuarium (met de afstemming tussen de identificatie en het gerechtelijk onderzoek). Er wordt ingegaan op de aanpak, de ervaringen en de lessons learned. De aspecten van de eerstehulpverlening in de luchthaven en de medische zorgen binnen UZ Leuven zelf worden bijgevolg niet verder besproken in het artikel.

De volgende bijdrage, 'Het beheer van veiligheid op wielervedstrijden. Balanceren tussen regels en maatwerk' van **Evelien De Pauw**¹⁰ en **Marleen Easton**, beschrijft weer een heel ander domein van crisisbeheer, namelijk die bij een wielerevenement. De bijdrage beschrijft de invulling van de discretionaire ruimte van veiligheidsactoren actief tijdens de Ronde van Vlaanderen in het veiligheidsbeheer van het evenement. Het beheer van veiligheid tijdens wielervedstrijden zit deels vervat in een juridisch kader en wetgevende bepalingen, maar beschikt evenzeer over ruimte voor de lokale invulling ervan. Dit wordt 'lokale autonomie' genoemd, waarbij lokale overheden, krachtens hun eigen verantwoordelijkheid, bepaalde aangelegenheden lokaal kunnen regelen en beheren. Binnen deze bijdrage zijn we vooral geïnteresseerd in hoe deze discretionaire ruimte invulling krijgt binnen de contouren van een evenement dat de gemeentegrenzen overschrijdt. Om dit in kaart te brengen wordt een analyse gemaakt van de bestaande wetgeving en wordt beschreven waar de beleidsmakers discretionaire ruimte voorzien. Vervolgens wordt beschreven hoe deze ruimte wordt ingevuld en waar en hoe er afstemming wordt gezocht tussen de verschillende steden en gemeenten waar het evenement doorgang heeft.

De achtste bijdrage, 'Is discipline 3 (politie) op het terrein voldoende voorbereid op een volgende ramp?' van **Anka Jacobs**, **Tatiana Ivaneanu** en **Luc Peters**¹¹, gaat aan de hand van

⁹ Wetenschappelijk stafmedewerker, UZ Leuven.

¹⁰ Docent aan de Vives Hogeschool in Kortrijk en vrijwillig medewerker aan de Faculteit economie en bedrijfskunde, Vakgroep publiek management en bestuurskunde van de Universiteit Gent.

¹¹ Medewerkers Coördinatie en Steundirecties (CSD), Federale Politie België.

de cyclus van de noodplanning na of de politie voorbereid is op een volgende grote ramp en bekijkt waar nog marge is voor verbetering. Voor ons leespubliek uit Nederland schetsen we even de invulling van de 'disciplines' in België. In het kader van de noodplanning zijn de diverse actoren die actief zijn onderverdeeld in 'disciplines'. Discipline 1 zijn de hulpverleningsoperaties, discipline 2 de medische, sanitaire en psychologische hulpverlening, discipline 3 is de politie (van de plaats van de noodsituatie), discipline 4 is de logistieke steun en discipline 5 de informatie. De eerste vaststelling in deze bijdrage is dat de mate van expertise vaak gelinkt is aan de grootte van de politiezone en haar mogelijkheid tot specialisatie. Maar ook kleinere zones kunnen de krachten bundelen en zich, gesteund door de Coördinatie- en Steundirecties en de verschillende overheden, voorbereiden op een mogelijke toekomstige ramp. Hierbij is het uitbouwen van een netwerk en de kennis van de verschillende partners, onder andere door multidisciplinair te oefenen, cruciaal. Na het inbouwen van een verplichte jaarlijkse oefening in het nieuwe Koninklijk Besluit 'noodplanning' vragen auteurs zich af of de frequentie en intensiteit van oefenen opgedreven zullen worden. Of blijft dit vaak afhankelijk van enkele individuen die spontaan een voorttrekkersrol op zich nemen en de tijd en ruimte krijgen om dit binnen hun takenpakket op te nemen? Auteurs menen dat het van groot belang is om de juiste reflexen te integreren en zo bij een reële ramp nog efficiënter op te treden.

De volgende bijdrage 'Crisismanagement na de tramaanslag in Utrecht. De rol van commandovoering en betekenisgeving' van **Jeroen Wolbers**¹² stelt het crisismanagement tijdens de tramaanslag in Utrecht op 18 maart 2019 centraal. Direct na de schietpartij komt een grote multidisciplinaire hulpverleningsoperatie op gang en start de politie met de *manhunt* op de gevluchte dader(s). Deze bijdrage is gebaseerd op empirische gegevens. Om de operaties empirisch te onderzoeken werden 24 respondenten geïnterviewd die deel hebben uitgemaakt van 11 verschillende crisisteams, zowel binnen de politie als bij de geneeskundige diensten en de brandweer. De analyse zoomt in op vijf sleutelmomenten die laten zien waarom en op welke punten de betekenisgeving uiteenloopt en waar er verschillende vormen van commandovoering conflicteren. Met deze analyse komt een scherper zicht op de kracht en beperkingen van procedures voor terrorismegevolgbestrijding. De analyse laat ook zien dat ondanks deze problemen de operaties veelal robuust zijn verlopen doordat veelvuldig is gezocht naar pragmatische oplossingen. Deze inzichten dragen bij aan het versterken van crisismanagement bij grootschalig (politie)operaties.

Ook de volgende bijdrage, de opiniebijdrage 'In sturing blijven in dynamische operaties. Het deficit van 'command & control'?', is van auteur **Jeroen Wolbers**. In dit opiniestuk bediscussieert hij een reeks inzichten die voortkomen uit eigen wetenschappelijke studies naar commandovoering tijdens politieachtervolgingen en terreurgevolgbestrijding, waaronder de tramaanslag in Utrecht. De onderzochte operaties hebben allemaal een hoge tijd-/tempodynamiek, wat een specifieke uitdaging vormt voor commandovoering. In de operaties komen gebruikelijke problemen terug met communicatie, coördinatie en informatiedeling. De auteur beargumenteert dat deze problemen te relateren zijn aan het niet aanpassen van het principe van organiseren en de vorm van commandovoering naargelang de tijd-/tempofactor van de operatie toe- of afneemt. De succesfactor om grip te houden op een operatie ligt met name in het tijdig leren schakelen tussen

¹² Docent Crisis Research Center, Institute of Security and Global Affairs, Universiteit Leiden, Den Haag.

verschillende principes van organiseren. Hieruit volgen belangrijke inzichten die het debat in het 'command & control'-paradigma kunnen verrijken.

Dit Cahier kwam, zoals gezegd, tot stand in een uiterst moeilijke periode. Toch is de redactie erin geslaagd negen betekenisvolle bijdragen over crisisbeheer en politie bij elkaar te krijgen. Dit nummer telt verder een aantal bijdragen in andere rubrieken, die voorzien zijn voor elk Cahier maar niet altijd worden benut.

Het gaat enerzijds om *discussieteksten*, die tot doel stellen een vorig Cahier over een bepaald thema te bediscussiëren. Als reactie op Cahier 55 'Toezicht op de politie' schetsen **Jeroen Obdam** en **Peter Neuteboom**¹³ hun versie van toezicht op de politie in Nederland, in het bijzonder over hun werkplek, de Inspectie van Justitie en Veiligheid, in de bijdrage 'Critical trust als basis voor onafhankelijk toezicht. Critical trust: toezicht op de politie vanuit vertrouwen'. Deze bijdrage betekent een interessante aanvulling op Cahier 55. Als reactie op deze bijdrage kroop **Lodewijk Gunther Moor**¹⁴ vervolgens ook in zijn pen met de bijdrage 'Critical trust graag, maar wel daadwerkelijk onafhankelijk', waarin hij vraagtekens plaatst bij het feit of de Inspectie van Justitie en Veiligheid wel kan functioneren als onafhankelijke toezichthouder, in dit geval van de politie. De dienst Inspectie vormt, zoals Cahier 55 reeds aangaf, immers een onderdeel van het ministerie van Justitie en Veiligheid. Daarnaast is er volgens de auteur sprake van aanzienlijke verwevenheid tussen dit ministerie en de Nationale Politie. Deze duobijdragen vormen een wezenlijk onderdeel van het thema dat in Cahier 55 in allerlei bijdragen aan bod kwam over het intern en extern toezicht van de politie en de definiëring van onafhankelijkheid in toezicht. Het is de eerste keer dat de Cahiers in de 'discussierubriek' woord en wederwoord publiceren, een essentieel onderdeel van de doelstelling van de Cahiers om het politiedebat rond belanghebbende thema's te voeden. Deze beide bijdragen zijn dan ook interessant voor elke lezer, die breder is geïnteresseerd in politievraagstukken dan louter in crisisbeheer.

Verder werd ook de rubriek 'reactieteksten' deze keer benut. In dit kader kan u een bijdrage terugvinden die het laatste nummer, Cahier 56 'Cybercrime en de politie', vervolledigt. Deze reactiebijdrage, 'Cybercrimekennis in de opsporing: we kennen het niet en weten dat. Een verkenning van de vereiste en huidige kennis voor cybercrime-opsporing' van auteur **Thijs M. van Valkengoed**¹⁵, geeft aanvullend op Cahier 56 inzicht in de verhouding tussen de vereiste en huidige kennis op het gebied van opsporing van cybercrime van de tactisch rechercheurs binnen een Politie-eenheid. De bijdrage is gebaseerd op empirisch onderzoek. Belangrijk is te weten dat de opsporing binnen een eenheid op drie niveaus is georganiseerd, namelijk binnen basisteams, districten en regionaal. Op deze niveaus zouden cybercrime-onderzoeken plaats moeten vinden. Onder vereiste kennis die rechercheurs dienen te bezitten, valt de kennis die nodig is voor de uitvoering van opsporingsonderzoek, zoals wetskennis, procedurele kennis, et cetera. Daarnaast is kennis van het onderzoeksonderwerp noodzakelijk. Deze kennis blijkt onvoldoende aanwezig te zijn en de respondenten zijn zich hiervan bewust. Tot

¹³ Mr. drs. J.J. Obdam is senior inspecteur bij de Inspectie Justitie en Veiligheid en dr. P.C.J. Neuteboom is hoofdinspecteur-directeur en plaatsvervangend inspecteur-generaal bij de Inspectie Justitie en Veiligheid.

¹⁴ Algemeen redacteur *Cahiers Politiestudies* en gewezen directeur van de Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP).

¹⁵ Werkzaam als liaison cybercrime & digitale opsporing bij de Nationale Politie. Tevens draagt hij als onderzoeker bij aan onderzoek van de onderzoeksgroep cybersafety.

slot gaat dit artikel in op een discussie over het uitgevoerde onderzoek en de reeds genomen stappen.

Dit Cahier sluit af met twee boekbesprekingen. De eerste van auteur **Evelien De Pauw** bespreekt het boek 'Turbulent societies. How governments can respond to the mobilization of societal actors during crises' geschreven door Arjen Schmidt. Een tweede boekbespreking is van auteur **Lodewijk Gunther Moor** en geeft een bespreking van het boek 'Handhaven van de rechtsorde en openbare gezondheidszorg' van Maurice Punch.

Wij zijn ervan overtuigd dat dit gevarieerde Cahier u veel leesgenot zal bezorgen.

De gastredactie